

Міжнародні стандарти у визначенні організованої злочинності

International standards to decision of the organized crime

Ніна Міняйло

Ключові слова:

міжнародні стандарти, організована злочинність, злочинна діяльність, протидія, національне законодавство.

Key words:

international standards, organized crime, criminal activity, counteraction, national legislation.

Постановка проблеми. Протидія організованій злочинності в нашій державі, яка стоїть на шляху реформування та системного розвитку, стала одним із пріоритетних напрямів державотворення. Проте внутрішньодержавне законодавство, визначаючи організовану злочинність, неповно відображає її сучасну багатогранну сутність і глибину змісту. Аналіз міжнародних стандартів щодо визначення організованої злочинності сприятиме формуванню єдності наукових поглядів стосовно неї в нашій державі, дасть змогу використати досвід європейських країн під час реформування правоохоронної системи України.

Стан дослідження проблеми. Згідно зі схваленою у 2011 р. Президентом України Концепцією державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, на найвищому державному рівні підтверджено, що на цей час організована злочинність є суттєвим чинником посилення соціальної напруженості й дестабілізації суспільних відносин, виникнення деформації у сфері господарювання, уповільнення темпів економічного розвитку держави¹.

Перебуваючи на шляху європейської інтеграції, що з декларативного зовнішньополітичного курсу перетворюється на комплексну внутрішню політику реформування суспільного життя, наша держава не оминає й питання з протидії організованій злочинності. Верховною Радою України та Європейським парламентом 16 вересня 2014 р. ратифіковано Угоду про асоціацію між Європейським Союзом (далі – ЄС) та Україною. Виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відбувається на основі затвердженого Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 17 вересня 2014 р. № 847-р, що містить, зокрема, й питання щодо протидії організованій злочинності. Так, у документі міститься вказівка на необхідність обміну інформацією між правоохоронними органами ЄС та України у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема організованою, злочинами у сфері торгівлі людьми, незаконного обігу наркотиків та вдосконалення договірної бази з питань співробітництва з державами-членами ЄС у сфері боротьби зі злочинністю.

В Україні все ще домінує підхід до розуміння організованої злочинності через кількісне вираження сукупності злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням і діяльністю організованих злочинних угруповань². Разом із тим, удосконалюючи державні основи протидії організованій злочинності, наша держава повинна виходити з урахування глибини її сутності, різноманітності проявів. Важливим у цьому напрямі є аналіз міжнародних стандартів щодо визначення організованої злочинності та практики різних європейських країн із розкриття змісту цього поняття.

Питання протидії організованій злочинності в Україні різною мірою досліджується багатьма вченими, такими як О.М. Джужа, О.О. Кваша, О.Г. Кулик, О.М. Литвак, Т.В. Мельничук, О.В. Одинцова, В.В. Українець, О.Ю. Шостко та ін.

¹ Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю : Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011>.

² Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.

Мета статті – розглянути основні міжнародні стандарти у визначенні організованої злочинності й формуванні основ протидії її діяльності.

Виклад основного матеріалу. Чимала міжнародна нормативна база в боротьбі зі злочинністю розроблена саме Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН), виходячи з основних аспектів її практичної діяльності. Із середини 70-х рр. XX ст. з періоду підготовки і проведення V Конгресу ООН із запобігання злочинності й поведження з правопорушниками експерти ООН були зайняті розробкою понятійного апарату організованої злочинності³.

При цьому варто зазначити, що на I Міжнародному симпозиумі з проблем боротьби з організованою злочинністю (1988 р.) було сформульовано визначення організованої злочинності, а саме: організована злочинність – це кожне підприємство або група осіб, що займається, незважаючи на державні кордони, тривалою незаконною діяльністю з переважною метою отримання прибутку⁴.

Найбільш інтенсивна робота в цьому напрямі здійснювалась під час підготовки VIII Конгресу ООН із запобігання злочинності й поведження з правопорушниками (Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.). У документі, підготовленому секретаріатом ООН, було зазначено, що одним формулюванням неможливо визначити численні види організованої злочинності, зумовлені різними факторами, зокрема етнічними, економічними.

Усвідомлюючи глобальні наслідки організованої злочинності, автори Неапольської політичної декларації визнали, що заходи запобігання й боротьби повинні обов'язково доповнюватися від держави до держави та від регіону до регіону, будуватися на основі вдосконалення національного потенціалу, накопичення інформації про організовані злочинні угруповання й обміну досвідом і відповідно до Глобального плану дій проти організованої злочинності⁵.

У документах ООН ідеться про те, що уніфікованого визначення організованої злочинності до теперішнього часу немає, разом із тим під організованою злочинністю розуміється відносно масова група стійких і керованих співтовариств злочинців, що займаються злочинами як основним видом діяльності і створюють систему захисту від соціального контролю з використанням таких протизаконних засобів, як насильство, залякування, корупція й великомасштабні розкрадання⁶. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності прийнята Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. та ратифікована Україною 4 лютого 2004 р. із застереженнями й заявами.

Указана Конвенція ООН хоча й не дає визначення транснаціональної злочинності, але подає визначення організованої злочинної групи як структурно оформленої групи, тобто групи, яка не була випадково утворена для негайного вчинення злочину й у якій не обов'язково формально визначено ролі її членів, обговорено безперервний характер членства або створено розвинуту структуру. Надалі це явище розглядалося як складний кримінальний вид діяльності, що здійснюється в широких масштабах злочинними організаціями й іншими групами, які мають внутрішню структуру, одержують фінансовий прибуток шляхом створення та експлуатації ринків незаконних товарів і послуг, що надає їм можливість, завдяки корупції, отримувати економічну й політичну владу.

Грунтуючись на такому розумінні, в Рамковій Конвенції ООН проти організованої злочинності від 21 липня 1997 р. зазначили, що організована злочинність означає групову діяльність трьох або більше осіб, якій властиві ієрархічні зв'язки або особисті відносини, що дають змогу їхнім лідерам отримувати прибуток, контролювати території й ринки, внутрішні та зовнішні, за допомогою насильства, залякування або корупції як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення в легальну економіку⁷.

³ Скирда М.В. О роли, функциях и задачах конгрессов Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию на современном этапе / М.В. Скирда ; под ред. Р.М. Валеева. – Казань : Казанский государственный университет им. В.И. Ульянова-Ленина, 2007. – С. 281–289.

⁴ Mechanisms of international cooperation in combating organized crime and reducing its economic implications Darius Ilincuta Ph.D Student [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://feaa.ucv.ro/AUCSSE/0040v1-018.pdf>.

⁵ Неапольська політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності від 23.12.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_787.

⁶ Конвенція ООН против транснациональной организованной преступности от 15.11.2000 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

⁷ Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_786.

Стурбованість із приводу розвитку транснаціональної злочинності була виражена й на Х Конгресі ООН із запобігання злочинності й поводження з правопорушниками, який проходив в Австрії 10–17 квітня 2000 р., де було зазначено, що організована злочинність – це структурно оформлена група у складі трьох або більше осіб, яка існує протягом визначеного часу, злагоджено діє для вчинення одного або кількох серйозних злочинів, визнаних такими згідно із цією Конвенцією, для отримання фінансової або матеріальної вигоди⁸.

У зверненні Генерального секретаря ООН до XI Конгресу ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, що відбувався в м. Бангкок 18–25 квітня 2005 р., акцентовано увагу на тому, що організована форма злочинності є однією з головних загроз міжнародному миру й безпеці у XXI столітті.

Основоположником уведення в обіг поняття «організована злочинність» у світі вважаються Сполучені Штати Америки (далі – США). Питання основ еволюції сутнісного змісту поняття «організована злочинність» у цій країні й, зокрема, в інших зарубіжних країнах певною мірою висвітлено в дослідженні О.Ю. Шостко, якав зазначає, що на сьогодні міжнародна спільнота не має єдиного підходу до визначення поняття «організована злочинність». Існує велика кількість альтернативних підходів, але немає всеохопної теорії, яка примирила б різні точки зору щодо розуміння цього поняття. Умовно всі теоретичні моделі можна поділити на (а) локальні, або етнічні; (б) ієрархічні; (в) підприємницькі (з таким їх різновидом, як бюрократично-корпоративна модель)⁹.

Виділимо деякі основні вказані нею етапи. Авторка зазначає, що тривалий час у США поняття «організована злочинність» застосовувалась до об'єднання злочинців, котрі займалися організацією азартних ігор і проституції й захищалися представниками влади. Далі – до етнічних, добре структурованих злочинних організацій (насамперед італійських, єврейських), що створювали небезпеку цілісності американського суспільства та його політичному устрою. Пізніше почали відмічати, що вона раціонально створена для здобуття максимальних прибутків за допомогою надання незаконних послуг і виробництва легально забороненої продукції, на які є попит із боку суспільства. Із середини 1970-х рр. підхід до організованої злочинності як до свого роду «нелегального підприємства» почав домінувати й у європейських наукових дебатах. Учена аналізує численних нідерландських, німецьких, англійських кримінологів, які говорять про «групи, передусім сфокусовані на нелегальних доходах, які систематично скоюють злочини, що несприятливо впливає на суспільство, і які можуть ефективно захищати свою діяльність, зокрема, через застосування фізичного насильства або нейтралізуючи окремих осіб за допомогою корупції».

У 90-х рр. XX ст. популярною стає бюрократично-корпоративна модель, яка відображає насамперед відносини всередині злочинних співтовариств. У цей період аналогії між кримінальними організаціями та міжнародними корпораціями стали предметом досліджень, показовою в цьому аспекті є думка, що транснаціональні злочинні групи, зокрема ті, які займаються торгівлею наркотиками, діють без обмежень, порушуючи кордони різних держав. Вони дуже схожі з легальними транснаціональними корпораціями за своєю структурою, силою, розміром, географічним розташуванням, масштабами діяльності¹⁰.

У розділі 18 Зводу законів США міститься федеральний закон від 29.05.1968 – Organized Crime Control Act of 1970 – Закон про кримінально-правовий контроль організованої злочинності, що набрав чинності в червні 1970 р. У преамбулі закону зазначено: «Організована злочинність за своїм характером є міждержавною й міжнародною. Її злочинна діяльність щорічно оцінюється багатьма мільярдами доларів збитку. Вона є безпосередньою причиною вчинення умисних убивств, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, знищення та пошкодження майна й терористичних дій стосовно незліченної кількості громадян. Значна частина злочинного доходу організованої злочинності отримана незаконними фінансовими операціями. Вони супроводжуються застосуванням чи погрозою застосування насильства або інших засобів учинення злочину»¹¹.

На сьогодні Федеральне законодавство США визначає організовану злочинність як протиправну діяльність членів високоорганізованої дисциплінованої асоціації, яка поставляє незаконні товари, надає

⁸ Конгрессы ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://best.5rik.ru/best-5956.html>.

⁹ Шостко О.Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.Ю. Шостко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – С. 22–30.

¹⁰ Кваша О.О. Організатор злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження : [монографія] / О.О. Кваша. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2003. – 216 с.

¹¹ Kristin M. Finklea Organized Crime in the United States: Trends and Issues for Congress Analyst in Domestic Security December 22, 2010. – P. 13.

незаконні послуги, що включає гральний бізнес, проституцію, лихварство, поширення наркотиків, рекет у сфері трудових відносин тощо.

В інших країнах організована злочинність класифікується за видами злочинів, такими як наркобізнес, виготовлення і збут фальшивих банкнот, підробка документів, нелегальна торгівля зброєю, незаконні операції з нерухомістю, квартирні крадіжки, приховування краденого, збройні пограбування, викрадення та незаконний продаж автомобілів, залякування підприємців і тероризм¹².

Поліцейські служби Німеччини визначають організовану злочинність як засновану на поділі праці, навмисну, усвідомлену, таку, що продовжується тривалий строк, спільну діяльність декількох осіб, спрямовану на вчинення злочинних дій, найчастіше з використанням сучасних інфраструктур з метою якомога більш швидкого отримання високих доходів. На думку західних криминологів, організована злочинність – це комплекс певним чином організованих і високоцентралізованих підприємств, створених з метою заняття нелегальною діяльністю¹³.

Західні криминологи визначають організовану групу наявністю таких ознак: збір і передача інформації, нейтралізація дій правоохоронних органів, використання соціально-економічних служб, існування внутрішньої структури, певна зовнішня «законність» дій¹⁴.

Організована злочинність розглядається як економічний соціальний інститут, як специфічна форма підприємництва. Безумовно, між діяльністю мафії й легальним бізнесом є межа (або, точніше, різні прикордонні, перехідні стани). На нашу думку, найбільш складним завданням є саме виділення видової відмінності, специфіки цієї форми ділової активності, тоді як родова належність організованої злочинності до сфери підприємництва, в принципі, очевидна.

Злочинна організація в західній літературі часто розглядається як різновид трудового колективу. За Р. Беккером, «злочинна діяльність – це така ж професія, якій люди присвячують своє життя, це така ж професія, як столярна справа, інженерія або викладання. Люди вирішують стати злочинцями з тих же міркувань, із яких інші стають столярами або вчителями, і саме тому, що вони очікують, що «прибуток» від рішення стати злочинцем – приведена цінність всієї суми різниць між вигодами й витратами, як негрошовими, так і грошовими, – перевершує «прибуток» від заняття іншими професіями¹⁵.

У міжнародно-правових документах Європейського Союзу, законодавстві таких країн, як Німеччина, Нідерланди, Велика Британія, Польща, Чехія, акцентовано увагу саме на економічній основі сучасної організованої злочинності¹⁶.

У різних правових системах поняття «злочинна організація» вживається як певна форма співучасті у злочині або як окремий склад злочину, коли йдеться про створення або участь у злочинній організації. Вона характеризується значними відмінностями за обсягом і змістом ознак, а власне категорія, що позначає це явище, не завжди міститься в тексті закону, наприклад, у ст. 258 Кримінального кодексу (далі – КК) Польщі поняття злочинної організації не визначено. У ст. 129 КК Німеччини йдеться про «створення злочинних угруповань», а в ст. 450-1 КК Франції – «про участь в організації злочинців», у ст. 249 КК Литви – про «злочинне співтовариство». Нормативне визначення поняття «злочинна організація» міститься в загальній частині КК Молдови, Білорусі, України, а в кодексах Російської Федерації та Казахстану позначається подвійно – «злочинне співтовариство (злочинна організація)»¹⁷.

Висновки. Отже, розглянувши та проаналізувавши базові документи міжнародного характеру, що стосуються питань визначення сутності організованої злочинності, й підходи до її тлумачення в багатьох європейських країнах, можна стверджувати, що організована злочинність є настільки багатогранним яви-

¹² Roots R. Mafia Brotherhoods: Organized Crime, Italian Style. *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews* 34 (1): 1 January 2005.

¹³ James O. Finckenauer. Problems of definition: What is organized crime? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12117-005-1038-4>.

¹⁴ Albanese J. The Causes of Organized Crime: Do Criminals Organize Around Opportunities for Crime or Do Criminal Opportunities Create New Offenders. 2000. *Journal of Contemporary Criminal Justice* 16 (4): 409–423.

¹⁵ Беккер Г. Экономический анализ и человеческое поведение / Г. Беккер // Теория и история экономических социальных институтов и систем. – М. : Тезис, 1993, – С. 33.

¹⁶ Організована злочинність в Україні та країнах Європи : [посіб.] / за заг. ред. проф. О.М. Джужі. – К., 2007. – С. 127–159.

¹⁷ Українець В.В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.В. Українець ; Акад. адвокатури України. – К., 2009. – С. 15–17.

щем сучасності, що міжнародні організації, покликані формувати основні положення в боротьбі зі злочинністю, не надають їй універсальне визначення. Проте світова спільнота, висловлюючи свою стурбованість масштабами її діяльності, прикладає максимальні зусилля для формування ефективної та сучасної системи протидії організованій злочинності на національному рівні кожної з держав, яка стала на шлях боротьби з її проявами.

Тож для кожної правової держави нині одним із пріоритетних завдань її внутрішньодержавної політики має стати прагнення до ефективної протидії організованій злочинності й мінімізації для суспільства негативних наслідків, завданих її діяльністю. Україна на шляху активної протидії організованій злочинності, здійснюючи реформування правоохоронної та судової систем, повинна зберегти їх ефективність у протидії й боротьбі зі злочинністю, створити правові основи для якісної взаємодії між собою в досягненні кінцевої мети.

Анотація

Стаття присвячена розгляду основних міжнародних стандартів у визначенні організованої злочинності й формуванні основ протидії її діяльності. Організована злочинність є суттєвим чинником посилення соціальної напруженості та дестабілізації суспільних відносин, уповільнення темпів економічного розвитку держави. Чимала нормативна база боротьби зі злочинністю в цьому напрямі розроблена саме Організацією Об'єднаних Націй. Указується, що для кожної правової держави на сьогодні одним із пріоритетних завдань її внутрішньодержавної політики має стати прагнення до ефективної протидії організованій злочинності й мінімізації для суспільства негативних наслідків, завданих її діяльністю.

Summary

The article is devoted to consideration of basic international standards in the decision of the organized crime and forming of bases of counteraction to it activity. The organized crime is the substantial factor of strengthening of social tension and destabilization of public relations, deceleration of rates of economic development of the state. The large enough normative base of fight against criminality in this direction is worked out exactly by United Nations. Specified, that for every legal state, for today one of foreground jobs her domestic politics, aspiring must become to effective counteraction to the organized crime and minimization for society of negative consequences of inflicted by her activity.

Використана література:

1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.
2. Беккер Г. Экономический анализ и человеческое поведение / Г. Беккер // Теория и история экономических социальных институтов и систем. – М. : Тезис, 1993. – С. 33–34.
3. Кваша О.О. Організатор злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження : [монографія] / О.О. Кваша. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2003. – 216 с.
4. Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности от 15.11.2000 [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
5. Конгрессы ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://best.5rik.ru/best-5956.html>.
6. Неапольська політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності від 23.12.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_787.
7. Організована злочинність в Україні та країнах Європи : [посіб.] / за заг. ред. проф. О.М. Джужі. – К., 2007. – 248 с.
8. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_786.

9. Скирда М.В. О роли, функциях и задачах конгрессов Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию на современном этапе / М.В. Скирда ; под ред. Р.М. Валеева. – Казань : Казанский государственный университет им. В.И. Ульянова-Ленина, 2007. – С. 281–289.
10. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю : Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011>.
11. Українець В.В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.В. Українець ; Акад. адвокатури України. – К., 2009. – 221 с.
12. Шостко О.Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.Ю. Шостко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 446 с.
13. Albanese J. The Causes of Organized Crime: Do Criminals Organize Around Opportunities for Crime or Do Criminal Opportunities Create New Offenders. 2000. *Journal of Contemporary Criminal Justice* 16 (4): 409–423.
14. James O. Finckenauer. Problems of definition: What is organized crime? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12117-005-1038-4>.
15. Kristin M. Finklea Organized Crime in the United States: Trends and Issues for Congress Analyst in Domestic Security December 22, 2010. 28 p.
16. Mechanisms of international cooperation in combating organized crime and reducing its economic implications Darius Ilincuța Ph.D Student [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://feaa.ucv.ro/AUCSSE/0040v1-018.pdf>.
17. Roots R. Mafia Brotherhoods: Organized Crime, Italian Style. *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews* 34 (1): 1 January 2005.

Ніна Міняйло,

кандидат юридичних наук, доцент, докторант
Національної академії прокуратури України